

BIBLICAL LEXICOLOGY REGARDING SOME NAMES OF SKINS IN *EXODUS*

Florentina NICOLAE

“Ovidius” University of Constanța

Abstract

This study aims to analyze the *zoo-chromatic* dilemma issued in the *Exodus*, regarding the quality of the skins that covered the Tabernacle. Depending on the translation sources, the Romanian translators interpreted this term as referring to an animal or to a certain color. The translators proposed some specific animal names or color names, filtering the biblical sources through their own interpretation. We intend to find the origins of these points of view and the changing perspectives from the 16th century *Palia de la Orăștie*, the first translation in the Romanian language of the *Book of Exodus*, to the contemporary versions.

Key words: *Holy Bible, Romanian versions, colours, translation, lexicology*

Résumé

Le but de la présente étude est celui d'analyser le dilemme *zoo-cromatique* au sujet de la qualité des peaux de bêtes employées à couvrir la tente où siégeait l'Autel de la Profession de la Foi, dilemme que nous retrouvons dans le *Livre de L'Exode*. Les traducteurs Roumains, en fondant leurs démarches sur les sources mêmes du texte qu'ils avaient à traduire, ont interprété lesdits termes en tant que références soit à un certain animal, soit à une certaine couleur. De par leurs divers choix, les traducteurs ont filtré les sources bibliques par leurs propres interprétations respectives au sujet de cette question. Ainsi en sont-ils venus à proposer les diverses dénominations d'animaux ou de couleurs. Notre but est celui d'identifier les origines de chacun de ces points de vue et d'expliquer les changements de perspective survenus avec le temps écoulé. Nous prenons comme point initial la *Palia de la Orăștie* du XVIème siècle, où se trouve la toute première traduction en roumain du *Livre de L'Exode*, pour en arriver aux versions qui nous sont contemporaines.

Mots-clés: *La Sainte Écriture, versions en roumain, couleur, traduction, lexicologie*

The *Book of Exodus* contains a detailed description of the Ark of the Covenant, the Tabernacle, offerings, in terms of shapes, colors, layout, use circumscribed to their sacred value highlighted by the word of God to Moses on Mount Sinai. Regarding the structure of the Tabernacle, both the exterior and interior objects are specified in detail, except for the roof, for which the Bible states the need to be covered with two “roofs”, *i.e.* two layers of different colored skins.

In Biblical Hebrew, the words that refer to painted and dyed materials are monolexemes. Some of them do not refer to a color itself, but in some cases retain a reference to a particular color, originated from a certain term whose meaning aimed a

color in Hebrew or in a language related to it, but does not have such a meaning, in the biblical Hebrew¹.

The first layer of skins covering the tent was certainly made of rams' skins dyed red. *The Septuagint* uses the perfect participle ἡρυθροδανωμένα, “reddened”, in agreement with the center of the nominal group δέρματα κριῶν ἡρυθροδανωμένα (Ex. 25, 5). In *Vetus Italica*² and Hieronymus' *Vulgate*, the term was translated by *rubricatas* (< Lat. *rubrica* < Lat. *ruber*, *-bra*, *-brum*, “red with an orange hew”³, preserved in the *Vulgata Clementina* and *Nova Vulgata*. The Romanian versions issued in the 17th century preserve the literal translation, by the sources: *piei de berbèce rușite* (Ms. 45, Ms. 4389), *piei de berbèce roșite* (BB). The preferred option of the translators of these three versions turned to the derivative adjective *rușite*, to which was added a phonetic variant, only one occurrence, *roșiite* (Ms. 45, Ex. 35, 23 [22]) and an occurrence of the non-derivative adjective: *piei roșii de berbece* (Ms. 4389, Ex. 35, 7). *Vulgata* of Blaj (1760-1761) uses only the variant *roșite*; about the name of the animal, the translators oscillated between the inherited noun *berbeci* and the neologism *areți* (< lat. *ares*, *-etis*), reissued by Heliade in his translation published in 1858. The versions from 1795 and 1856 (Șaguna) oscillated between the phonetic variants *roșite* and *rușite*⁴. Heliade, even if he affirmed that he used the *Septuagint* as a source, makes an unsuccessful attempt to impose the Latinism *rubricat*, taken from the *Vulgate*: *pellii de arieți rubricate* (*roșite*) (Ex. 25, 5; 35, 7; 35, 23; 39). The translation issued in 1874 uses the variant *roșițe*: *acoperimântul de pei de berbece roșițe* (Ex. 25, 5); the first Synodal translation in Romanian (1914) and the translation issued in 1921 opted only for *roșite*. The first translator to introduce the periphrasis with the verb *a vopsi* “to dye” was Dumitru Cornilescu: *piei de berbeci vopsite în roș* (Ex. 25, 5; 35, 7); *piei de berbeci vâpsite în roș* (Ex. 26, 14; 39, 34). Gala Galaction and Vasile Radu's translation had a strong impact on the versions issued after the Second World War. Their option for *piei de berbec vopsite roșu* (1939, Ex. 25, 5) was maintained in the versions issued in 1944 (with the variant *roș*), 1968, 1988, 2008; also their proposal *un (alt) acoperiș de piei roșii de berbec* (1939, Ex. 26, 14)⁵. For the verse Ex. 39, 34, the solution proposed in the 1944 Bible is still in use today: *piei roșii de berbece: piei roșii de berbec* (1968, 1988, 2008). *The Septuagint* (2004) and *Anania Bible* (2001) use *passim* the prepositional form: *piei de berbec vopsite în roșu*, an echo of Dumitru Cornilescu's variant.

The names of colors are used not only to describe the properties of an object, they also have a symbolic value, like the names of animals, so that translators' oscillation between a color and a name of an animal could affect the symbolism of the biblical text itself (Marina Gehta 2012: 38)⁶.

¹ Cf. Brenner 1982, p. 46.

² In *Vetus Italica*, Ex. 25, 5, the translator(s) opted for the adjective *ruber*, *rubra*, *rubrum*: *pellis rubras agnorum*. In the subsequent contexts, the derivative adjective *rubricatus*, *-a*, *-um* was used, from where it was taken by Saint Jerome.

³ Cf. Oxford Latin Dictionary, 1968, p. 1664.

⁴ The single option of the metropolitan Andrei Șaguna, for the adjective *vinete* could be considered a *lapsus calami*, under the influence of the adjective from the same verse: *acoperemânturile pielei cei vânete de berbec și acoperemânturile de piele vânătă* (Șaguna's version of the Holy Bible, 1856, Ex. 39, p. 92).

⁵ With the variant *berbece*, in the 1944 Bible.

⁶ Cf. Gehta 2012, p. 38.

The second layer of the skin which enveloped the Tabernacle was always problematic for the translators, because of the semantic obscurity in the *Septuagint*, which does not indicate the name of the animal, but only the color of these skins: δέρματα υακίνθινα (Ex. 25, 5).

The appropriate Hebrew term is *takash* that also occurs in *Numeri* (4, 6; 4, 8; 4, 10; 4, 11; 4, 12; 4, 14; 4, 25) and *Ezechiel* (16, 10).

Gerald Massey⁷, writes a short history of the semantic interpretations of the term *takash*, arguing the idea that it cannot refer to an animal:

The particular idea expressed by the word Thachash has never been determined. It is the name given to the skins used for the exterior covering of the Tabernacle. The same thing is named in the Bull Inscription of Khorsabad. (...) According to Rashi, the Takash (sic!) may be a badger, a sea-dog or dolphin; the Talmud says a marten, others identify the name with the colour rather than the animal. The Arabian Jews call the red-dyes hide of the ram Thachash, and this is the sense corroborated by Egyptian when we find the word down to Tesh. Tesh is blood red. It is applied to the Red Nile, the Red Crown, and to the planet Mars, Tesht. Tesh-tesh is an epithet of Osiris in his inert feminine form, and red phase, the great mystery. Tesh means to separate, leave, be left destitute, set apart. Teshru is the red calf, red land, a red bird. Tesh, earlier Takash, means red, blood (hence the dyed ram skins) and may of course be applied to anything of that colour; it does not otherwise represent an animal, and cannot represent the grey badger.

Vetus Italica and Hieronymus' *Vulgate* preserve the Greek loan-word. In the view of the translators in Latin, the second layer of skins covering the Tabernacle was made of the same material – rams' skin – but of different color:

*Facies et operimentum aliud tecto
de pellibus arietum rubricatis et
super hoc rursum aliud operimentum
de janthinis pellibus.*

(Vulg. Ier., Ex. 26, 14)

*Et facies operimentum
tabernaculo, pelles arietum
rubricatas et operimenta
pelles hyacinthina desuper.*

(*Vetus Italica*, Ex., 26, 14)

Also, the solution chosen by Saint Jerome in the *Exodus* 35, 7 and 35, 23, *pelles arietum rubricatas et ianthinas*, sustains this idea. These solutions were preserved in the *Clementine Vulgate* (1592), but in *Nova Vulgata*, the amended version, published by the Vatican (1979), the translation options turn to Jewish sources: *pelles arietum rubricatas pellesque delphini* (Ex. 25, 5; 35, 7; 35, 23); *operimentum aliud pro tabernaculo de pellibus arietum rubricatis et super hoc rursum aliud operimentum de pellibus delphini* (Ex. 26, 14), *opertorium de pellibus arietum rubricatis et operimentum de pellibus delphini* (Ex. 39, 34).

Origen, in the 9th *Homily on Exodus*, keeps the Greek adjective, δέρματα υακίνθινα (PG 12, p. 148), but in *Hexapla, Exodus* 25, 5 points out the translation solution *phoca*.

Samuel Bochart⁸, in his erudite work *Hierozoicon: Sive de animalibus S. Scripturae*, demonstrates with linguistic arguments that the Bible talks about a name of a color, but he also exposes the opinions of those considering that the Hebrew word refers to an animal that could be, among others, *phoca vitulina*, *sus marinus* or

⁷ Cf. Massey, 2007, p. 51.

⁸ Cf. Bochart, 1794, Vol. 2, p. 392.

delphinus (vol. 2: 392), which could explain the option for *pelles delphini*, of the editors of *Nova Vulgata*.

The semantic ambiguity of the Hebrew term generated variants of translations that oscillated between a color name and a name of animal⁹, which also explains the differences emerged in the Romanian biblical translations.

The first translation in Romanian of the *Old Testament* (parts of it) was *Palia de la Orăștie* (1581-1582), which followed the *Pentateuch* translated in Hungarian by Heltai Gáspár and published in 1551, in Cluj, Transylvania, and the Latin *Vulgate* (Pamfil 1968: VII). The solution proposed by the translators of the *Palia – piiale de viedzure* “badger’s skins” (Ex. 25, 5; 26, 14; 35, 7; 35, 23) – originates from Pagnino 1528 translation of the *Holy Bible* in Latin. He chose to follow the interpretation given by the Hebrew scholars – the reference to an animal – and translated *takash* as *pelles taxorum*, a solution accepted by Calvin and Calvinist translators, such as those of the Romanian *Palia de la Orăștie*.

The subsequent Romanian versions up to the mid-19th century follow the Greek *Septuagint*, selecting a color name. The semantic difficulties encountered by the translators over the time can be explained by the fact that those terms originate from languages distant in time, from different civilizations¹⁰.

Regarding Slavonic, in the *Ostrog Bible*, δέρματα ὑακίνθινα were translated as “grey skin” (Ishod, 25, 5), hence having in mind the features [+blue] and [+black]. In the Romanian versions previous to the *Bible de la București* (1688) the translators used the adjective *verde*, “green”.

MS 45	Ms 4389	1688
și piei de berbece rușite, și piei verzi (25, 5)	și piei de berbece rușite, și piei verzi (25, 5)	și piei de berbece roșite, și piei vinete (25, 5)
și piei de berbeci rușite, și piei verzi (35, 7)	și piei roșii de berbece, și piei verzi (35, 7)	și piei de berbeci rușite, și piei vinete (35, 7)
și la tot ce au aflat vișin la însul și la tot ce s-au aflat piei de berbece roșiite au adus și piei verzi (35, 23 [22])	și la tot cine se afla vișină, și la tot cine se afla piei de berbece rușite, și piei verzi (35, 23 [24])	și la tot ce s-au aflat mătase la dînsul și la tot ce s-au aflat piei de berbece rușite, au adus și piei vinete (35, 23 [22])

This option – unrepeated in the history of the Romanian biblical translations – could be explained by the fact that the translators saw these skins as untanned¹¹, which seems unlikely. In Romanian, *verde* (“green”) is synonymous *vânăt* (“bluish-grey”/“violet-blue”¹²), which is synonymous with *gri* (“grey”¹³), therefore, the Greek, Slavonic and Romanian versions differ in semic perception¹⁴.

⁹ Cf. *Septuaginta*, 2004, p. 255, note 25.5.

¹⁰ Cf. Umberto Eco, *Dire presque la même chose*, Paris, Grasset, 2007, p. 425, *apud* Krisztina Laky, 2012, p. 229.

¹¹ Cf. CADE: 1413, *piele verde*, “green skin”.

¹² Cf. *Dicționar de sinonime*, 2002, s.v. *verde*, *apud dexionline.ro*

¹³ Cf. Cioranescu, 2007, p. 836.

¹⁴ Cf. Baltă 2010, p. 101-102.

The changing perception of the Romanian translators, from the name of the color, to that of an animal, occurred again, almost 300 years after *Palia de la Orăștie* (1582), in the version published by the British Bible Society. We have consulted the third edition, from 1874, where *verde, vânăț* respectively became *vițelū de mare* (“sea-calf”): *Și pei de berbece roșite, și pei de vițelū de mare* (Ex. 25, 5; 35, 7; 35, 23), *Acoperimēntulū de pei de berbece roșite, acoperimēntulū de pei de vițelū de mare și perdeaua despărțitoare* (Ex. 39, 35).

The Synodal Bible from 1914 proposed a return to traditional translation: *și piei de berbece roșite și piei vinete* (Ex. 25, 5; 35, 7; 35, 23), but the reprinted version of the British Bible Society, Cornilescu’s translation and also its successive reissues at short intervals, and especially the version of Gala Galaction and Vasile Radu (1939) impose, in the 20th century, the solution *vițel de mare*, even though not *passim*. Starting with the 1944 Synodal Edition, there are constant oscillations between *vițel de mare* and *vânăț*:

1939	1944	1968	2008
Piei de berbec vopsite roșu și piei de vițel de mare (25, 5)	Piei de berbece vopsite roș, piei de vițel de mare (25, 5)	Piei de berbec vopsite roșu, piei de vițel de mare (25, 5)	Piei de berbec vopsite roșu, piei de vițel de mare (25, 5)
Și să mai faci peste cort un alt acoperiș de piei roșii de berbec și încă un acoperiș, pe deasupra, de piei de vițel de mare (26, 14)	După aceea să faci cortului un acoperiș de piei roșii de berbece și încă un acoperiș de piei de vițel de mare pe deasupra (26, 14)	După aceea să faci cortului un acoperiș de piei roșii de berbec și încă un acoperiș de piei de vițel de mare pe deasupra (26, 14)	După aceea să faci cortului un acoperiș de piei roșii de berbec și încă un acoperiș de piei de vițel de mare pe deasupra (26, 14)
Și piei de berbec vopsite cu roșu și piei de vițel de mare (35, 7)	Piei de berbece roșii, piei de vițel de mare (35, 7)	Piei de berbec vopsite roșu, piei de vițel de mare (35, 7)	Piei de berbec vopsite roșu, piei de vițel de mare (35, 7)
Și totii la care se gasea porfiră violetă, stacojie și vișinie, ori vison, ori păr de capră ori piei de berbec vopsite roșu, ori piei de vitel de mare, le aduceau. (35, 23)	Fiecare din cei ce aveau mătase violetă, stacojie și vișinie, in și păr de capră, piei de berbece roșii și vinete le aducea (35, 23)	Fiecare din cei ce aveau mătase violetă, stacojie și vișinie, in și păr de capră, piei de berbec vopsite roșu și vinete, le aducea (35, 23)	Fiecare din cei ce aveau mătase violetă, stacojie și vișinie, in și păr de capră, piei de berbec vopsite roșu și vânăț, le aducea (35, 23)
Acoperământul de piei de berbec vopsite roșu, acoperământul de piei de vițel de mare (39, 34)	Acoperișurile cele de piei roșii de berbece și acoperișurile cele de piei vinete (39, 34)	Acoperișurile cele cu piei roșii de berbec și acoperișurile cele de piei vinete (39, 34)	Acoperișurile cele cu piei roșii de berbec și acoperișurile cele de piei vinete (39, 34)

Since antiquity, the sea-calf was synonymous with the seal. Plinius the Elder, in *Naturalis Historia* 9, 19, identified these two marine animals: *vituli marini, quos vocant phocas*.

The Romanian translators from the 19th century ignored completely the solution *pelles delphini*, from Latin sources, and, based on the biblical commentaries, considered that the biblical animal was not the dolphin, but the seal, Romanian *foca*, a noun already mentioned in the Romanian dictionaries of that time. Bobb's dictionary¹⁵ (1822) recorded *vîiel de mare, Phoca,-ae*. The *Lexicon from Buda*¹⁶ (1825) separately recorded *vițelu*, and *vițelu de mare*, the last one as "phoca, vitulus marinus". Poyenaru¹⁷ (1841), glossed *veau marin* "vidră, patruped care trăiește în mare". Antonescu's *New Dictionary*¹⁸ (1862) registered s.v. *focă, phoque, veau marin*. The Latinizing dictionary of Laurian and Massim¹⁹ (1876) explains the noun *focă* ("seal") as "vitellu marinu". Therefore, the Romanian translators were aware of their option, to replace the dolphin, (Rom.) *delfinul*, with the seal (Rom.), *foca* (cf. for example, Thaddeus Mason Harris' demonstration²⁰ on the subject [1824: 30]).

The Romanian recent translations of the *Holy Bible* returned to the solution proposed in the Greek *Septuagint*: *piei de berbec, vopsite în roșu, și piei de culoare vineție* (Sept. 2004, Ex. 25, 5; 35, 7); *înelitoare de piele, piei de berbec vopsite în roșu și înelitoare din piei de culoare viorie* (Sept. 2004, Ex. 39, 20); *piei de berbec vopsite'n roșu, piei de culoarea iachintului* (BA 2001, Ex. 25, 5; 35, 7), *cu acoperămintele lui cele din piei de berbec vopsite'n și cu acoperișurile cele din piei de culoarea iachintului* (BA, 2001, Ex. 39, 33).

It is obvious that the Romanian translators used mainly the *Septuagint* as the source of the *Holy Bible*. In this particular segment, of the names of the skins covering the Tabernacle, neither the Slavonic nor the Latin versions were accepted to be taken as sources. After *Palia de la Orăștie*, it was no earlier than the 19th century that the Romanian translators took into consideration Hebrew and modern sources that led them to a name of an animal, traditionally the seal or the sea-calf, passing on a secondary plan the spiritual signification of the original term.

BIBLIOGRAPHY

- Baltă, Silvia Nicoleta, *Despre culori în câteva dicționare românești. Perspectivă istorică și comparativă*, in *Cultură și identitate românească. Tendințe actuale și reflectarea lor în diaspora*, Iași, Editura Universității Al. I. Cuza, 2013, p. 9-22.
- Bochart, Samuel, *Hierozoicon: Sive de animalibus S. Scripturae*, Lepizig, In Libraria Weidmannia, 1794, online edition, http://books.google.ro/books?id=LsosAAAAYAAJ&pg=PA392&lpg=PA392&dq=ianthinas+phocarum&source=bl&ots=SN-xoynCCN&sig=LGwO9i1Eh_aW7CYeTErx8QtwuhE&hl=en&sa=X&ei=mLL_Ut-QNIWoyAPz8IDIBA&ved=0CCYQ6AEwAA#v=onepage&q=phocarum&f=false
- Brenner, Athalya, *Colour Terms in the Old Testament*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1982.
- Gehta, Marina, *Tabernacle Colour Symbolism in the context of world culture and colour terms in Old Testament*, in "Judaica Rossica", Vol. 12, 2012, pp. 29-39. (http://sefer.ru/upload/tirosh_vol_12.pdf)

¹⁵ Cf. Bobb, 1822, p. 551.

¹⁶ Cf. *The Lexicon from Buda*, 1825, p. 759.

¹⁷ Cf. Poyenaru, 1841, Vol. II, p. 791.

¹⁸ Antonescu, 1862, Vol. II, p. 188.

¹⁹ Cf. Laurian and Massim, 1876, Vol. I, p. 1247.

²⁰ Cf. Harris, 1824, p. 30.

- Harris, Thaddeus Mason, *The Natural History of the Bible*, London, 1842, online edition
http://books.google.ro/books?id=rxzsU0zRTYIC&pg=PA419&lpg=PA419&dq=Bible+vitalus+marinus&source=bl&ots=Z-TdNVdCZZ&sig=3M9kHQYYZ_aO58PYDOH7lkVov10&hl=en&sa=X&ei=MbMEU9DuEoi7ygPq74GYCw&ved=0CCkQ6AEwAQ#v=onepage&q=Bible%20vitalus%20marinus&f=false
- Laky, Krisztina, *Le monde en couleur de Jean Echenoz: les termes de couleurs dans "Je m'en vais" et leur traduction hongroise*, in "Verbum Analecta, Neolatina" XIII/1, 2012, pp. 227-247.
http://www.verbum-analectaneolatina.hu/en_cikk.php?id=383
- Massey, Gerald, *A Book of the Beginnings*, Vol. 2, Ed. by Jon Lange, electronic edition, 2007. (HTML at masseiana.org)

DICTIONARIES

- Antonescu, G.M., *Nouveau dictionnaire français-roumain et roumain-français / Nou dicționariu francesă-română și română-francesă*, Bucuresci, Editura Librăriei H.Steinberg, 1852.
- Bobb, Ioan, *Dicționarul rumanesc, lateinesc și unghuresc*, Cluj, Tipografia Colegiului Reformaților, 2 volumes, 1822.
- Candrea, I.-Aurel, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat "Cartea Românească"* (CADE), București, Editura Cartea Românească, 1931.
- Cihac, A. de, *Dictionnaire d'etymologie daco-romane*, Francfort, Imprimerie H. Pickarts, 1870.
- Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2007.
- Laurianu, A.T., Massimu, J. C., *Dictionariulu limbii române*, tome II (I-Z), Bucuresci, Noua Tipografie a laboratorilor romani, 1876.
- Poyenar, P., Aaron, F., Hill, G., *Vocabulaire français – valaque*, Tome second I-Z, Imprimerie de Collège St. Sava, Boucourest, 1841.
- *** *Lesicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu, care de mai mulți autori în cursul a treizeci și mai multor ani s-au lucrat*, Buda, Typographia Regis Universitatis Hungaricae, 1825.
- *** *Oxford Latin Dictionary*, Oxford, Oxford University Press, 1968.

SOURCES

- Biblia Vulgata de la Blaj (1760-1761)*, București, Editura Academiei, 2005, online edition
<http://sldsjd.wordpress.com/2011/01/05/exceptional-online-download-biblia-vulgata-de-la-academia-romana/>
- Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao*, Blaj, Editura Episcopiei Unite, 1795, online edition
<http://www.scribd.com/doc/3964480/Biblia-de-la-Blaj-Traducerea-din-1795>
- Biblia Sacra que coprinde Vechiul și Nuoul Testament, tradusă din hellenesce după a quellor Septedeci de I. Heliade R.*, Paris, Tipografia Preve & comp., 1858, online edition www.dacoromanica.ro
- Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură a Legii cei Vechi și a cei Noao*. Metropolitan Andrei Șaguna (ed.), Sibiu, Tipografia arhidiecezană, 1856-1858.

Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă, București, Tipografia Cărilor Bisericești, 1914, online edition http://psaltika.dominet.ro/Biblia_1914.pdf

Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, traducere de Dumitru Cornilescu, 1924 (2011), online edition <http://biblia.pentruviata.ro/BibliaVDCC.pdf>

Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, 1939, traducere de Gala Galaction și Vasile Radu, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, online edition <http://www.scribd.com/doc/47033350/Biblia-Gala-Galaction-Bucuresti-1939>

Biblia sau Sfânta Scriptură, după textul grecesc al Septuagintei. Prin osârdua Înalț Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României și binecuvântarea Sfântului Sinod, București Editura Institutului Biblic al Bisericii Ortodoxe Române, 1944

Biblia sau Sfânta Scriptură, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1968, 2001, 2008.

Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia de la 1688. Pars II. Exodus, 1991; Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1991.

Hieronymus, Eusebius Sophronius, *Vulgata Latina*, online edition (1751), http://books.google.ro/books?id=T3JmwJ-J7FUC&printsec=frontcover&dq=vetus+italica&hl=en&sa=X&ei=iUP3UtvRBOa8ygO3xIDIBw&redir_esc=y#v=onepage&q=vetus%20italica&f=false

Origenes, *Hexaplorum Numeri*, online edition [http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0185-0254,_Origenes,_Hexaplorum_\[04\]_Numeri,_LT_GR.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0185-0254,_Origenes,_Hexaplorum_[04]_Numeri,_LT_GR.pdf)

Palia de la Orăștie 1581-1582, Viorica Pamfil (ed.), București, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1968.

Sânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, 1874, Iași, Tipo-litografia H. Goldner, 1874, online edition.

Septuaginta, Vol. 1 (*Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul*), Volum coordonat de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Dan Slușanschi, în colaborare cu Ioan-Florin Florescu, Colegiul Noua Europă, Editura Polirom, Iași, 2004.

Septuaginta, online edition [http://www.documentacatholicaomnia.eu/1001/1001/sine-data,_Sancti_Auctores,_VT._02_Exodus,_GR.html#\[002_025_005\]](http://www.documentacatholicaomnia.eu/1001/1001/sine-data,_Sancti_Auctores,_VT._02_Exodus,_GR.html#[002_025_005])

<http://www.scribd.com/doc/38226319/Biblia-1874-1-6>

Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament. Edițiune nouă. Revizuită după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și străinătate, București, 1921, online edition <http://www.scribd.com/doc/49645192/>

Vetus Italica, online edition (1751), http://books.google.ro/books?id=T3JmwJ-J7FUC&printsec=frontcover&dq=vetus+italica&hl=en&sa=X&ei=iUP3UtvRBOa8ygO3xIDIBw&redir_esc=y#v=onepage&q=vetus%20italica&f=false

www.dexonline.ro